

ŞIPSEVDİ

HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR

Sadeleřtiren
Funda Bulut

 / otukennesriyat

YAYIN NU: 2158
EDEBÎ ESERLER: 1096

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-778-3

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NESRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: Necati Tonga

Son Okuma: Sena Bedir

Kapak İllüstrasyonu: Feyza Ay

Kapak Tasarımı: Ötüken

Dizgi-Tertip: Çelebi Şenel

Kapak Baskısı: CB Matbaacılık

Baskı: Unifset Basım Yayın Sanayii ve Ticaret Ltd Şti
Yakuplu Mah. 194. Sok. Nu:1 / 159 3. Matbaacılar Sitesi
Beylikdüzü-İstanbul Tel: (0212) 875 37 85
Sertifika Nu: 72541

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği
akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya
tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya
edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

İstanbul - 2024

HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR: Hünkâr yaveri Mehmet Sait Paşa'nın oğlu olan Hüseyin Rahmi Gürpınar, 7 Ağustos 1864'te İstanbul'da Ayazpaşa'da doğdu. Annesi Ayşe Sıdika Hanım'ı veremden kaybettikten sonra anneannesinin yanına taşındı. Çocukluğunu anneannesinin ve teyzesinin yanında Aksaray'da geçiren Gürpınar, Mahmudiye Rüşdiyesi'nde ve Mahrec-i Aklam'da eğitim gördü. Mülkiye'deki eğitimini, hastalığı sebebiyle yarım bıraktı. Adliye Nezareti Ceza Kalemî'nde memur, Ticaret Mahkemesi'nde aza mülazımı olarak çalıştı ve bir dönem Kütahya milletvekilliği yaptı. *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde yazmaya başlayan, *İkdam* ve *Sabah* gazetelerinde çevirmen ve yazar olarak çalışan Gürpınar, geçimini kalemiyle sağlayan yazarlardan biridir. 1887'de kaleme aldığı *Şık (Âyine)* adlı ilk romanı, Ahmet Mithat Efendi'nin çıkardığı *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde tefrika edildi. Yazı hayatı boyunca hiçbir edebî teşekkülün içerisinde yer almayarak kendi çizgisinde edebî faaliyetlerini sürdüren yazar, birçok romanın yanı sıra hikâye, oyun, mektup, eleştiri, makale, tercüme türlerinde de eserler verdi. 8 Mart 1944'te İstanbul'da Heybeliada'da yaşama veda etti ve ömrünün büyük kısmını geçirdiği Heybeliada'ya defnedildi.

Eserleri:

Roman: *Şık-Âyine* (1889), *İffet* (1896), *Mürebbiye* (1899), *Metres* (1899), *Tesadüf* (1900), *Nimetşinas* (1901), *Şipsevdi* (1911), *Kuyruklu Yıldız Altında Bir İzdivaç* (1912), *Gulyabani* (1913), *Cadı* (1913), *Hakk'a Sığındık* (1919), *Toraman* (1919), *Efsuncu Baba* (1924), *Mezarından Kalkan Şehit* (1929), *Evlere Şenlik, Kaynanam Nasıl Kudurdu?* (1927), *Kokotlar Mektebi* (1929), *Şeytan İşi* (1933), *Eşkîya İninde* (1935), *Kesik Baş* (1942). **Hikâye:** *Kadınlar Vaizi* (1920), *Namusla Açlık Meselesi* (1933), *Katil Puse* (1933), *Tünelden İlk Çıkış* (1934), *Gönül Ticareti* (1939), *Melek Sanmıştım Şeytanı* (1943). **Eleştiri:** *Zamane Münekkitlerine Cevap: Cadı Çarpıyor* (1913), *Şekavet-i Edebiye* (1913). **Tiyatro:** *Kadın Erkekleşince* (1933), *Tokuşan Kafalar* (1973), *İki Damla Yaş* (1973).

Doç. Dr. Funda BULUT: 1981 yılında Kastamonu'da doğdu. 2003 yılında Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu. *Nevzat Üstün'ün Hayatı, Sanatı ve Eserleri* başlıklı yüksek lisans (2009) çalışmasının ardından 2017 *Türk Romanında Eğlence Kültürü (1860-1908)* başlıklı teziyle doktora derecesi aldı. Çeşitli akademik dergilerde ve kitaplarda yazılar kaleme alan Bulut, Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümünde öğretim üyesi olarak görevini sürdürmektedir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar

SUNUŞ

1889 yılından başlayarak Yenileşme dönemi Türk edebiyatının bütün devirlerinde eser veren, hayatını kalemiyle idame ettiren Hüseyin Rahmi Gürpınar, edebiyatımızda realizm ve naturalizm akımlarının önemli temsilcilerinden birisidir.

Şıpsevdi, ilk olarak “Alafranga” adıyla 18 Temmuz 1901’de *İkdam* gazetesinde tefrika edilmeye başlanmış, bir süre sonra eserin tefrikası durdurulmuştur. İlk baskısı, Mihran Matbaası tarafından 1327 (1911) yılında yapılan eserin ikinci baskısı Latin Harfleriyle, Hilmi Kitabevi tarafından 1946 yılında gerçekleştirilmiştir. Romanın yazılış amacını anlatan “Hikâyemin Hikâyesi” adlı yazıyla başlayan *Şıpsevdi*, toplam yirmi bölümden oluşmaktadır.

Hüseyin Rahmi Gürpınar, romanının mukaddimesinde “hürriyet nefesiyle taze ruh bulmuş- ilk adı *Alafranga* olan *Şıpsevdi* adlı eserin bir istibdat şehidi” olduğunu belirtir. Gürpınar, romanının yazılış gerekçesini “Alafrangalık nedir? Bizim için bunun beğenilecek ve ayıplanacak yanları var mıdır? Bunun millî âdetlerimiz üzerindeki etkileri ne olmuş? Ne oluyor? Ve ne olacak? Ve ne olması arzu olunur? İşte bundan sonra toplumsal hayatımızla güçlü bağları bulunacak birkaç soru... İlerleme hızımız ve geleceğimiz bu sorulara verilecek cevapların içindedir.” sözleriyle açıklar.

Şıpsevdi romanında Türk toplumunun Tanzimat’la başlayan Batılılaşma sorunu, Batılılaşmanın yanlış algılanma-

sı sonucu trajikomik durumlara düşen bireylerin serüvenleri üzerinden anlatılır. İki farklı yaşam tarzını temsil eden Pehlevizade Meftun Bey'in köşküyle Kaşıkçılar Kâhyası Kasım Efendi'nin köşkleri arasındaki çatışma eserin temelini oluşturur. Meftun Bey, maddi imkânsızlıklara rağmen alafranga yaşamayı en üstün değer kabul ederek ailesini bu amaç doğrultusunda felakete sürükleyen, kendi kültürüne ve toplumuna yabancılaşmış alafranga tiplerden biridir. Hüseyin Rahmi Gürpınar *Şıpsevdi*'de alafrangalık meselesini merkeze alarak aşk, kadın-erkek ilişkileri, evlilik, aile kurumu, eğitim, mirasyedilik... gibi altını çizdiği konularla mizahi ve eleştirel yaklaşımıyla aynı zamanda okuyucuyu düşündürerek eğlendirir.

Şıpsevdi adlı eseri sadeleştirilirken romanın 1911'deki ilk baskısı esas alınmış, Arapça ve Farsça terkiplerin en uygun karşılıkları verilmeye çalışılmıştır. Eserin tematik yapısına paralel olarak Batılılaşmanın bir yansıması olan Fransızca kelime ve cümleler eserde aynı şekilde bırakılarak dipnotlarda açıklama yoluna gidilmiştir.

Kitabın yayına hazırlanışı aşamasında emeği geçen Ötüken Neşriyat çalışanlarına yürekten teşekkür ederim.

Funda BULUT
2024, Kastamonu

HİKÂYEMİN HİKÂYESİ

Bu zavallı eserimin istibdat zamanına ait talihsiz bir tarihesi vardır. O devir yağmacılarından biri başka kalemlerin eserlerine haksız yere sahip çıkarak garip bir iddiayla meydana çıkmış, bütün Osmanlı yazarlarını haraca bağlamıştı.

Zorbalığını türlü türlü efsaneler cüretiyle halka tanıtanlar, özellikle rütbeleri yüksek, günde birkaç defa Yıldız bayırını tırmanmak için araba beygirleri güçlü bulunanlar, Başkâtip Tahsin Paşa'nın huzuruna dâhil olmak için izni bol olanlar yaptığı işlerden sorumlu olmayan zamanın önde gelen, talihli kişileri sayılırlardı.

Bu matbuat gaspçısına karşı Osmanlı yazarları direnmek hakkı göstermek istediler. Söz alev alırken sansür, elinde kalem şeklindeki o kınından çekilip çıkarılmış, öldürücü kılıcını göstererek susmayı emretti. Bütün yazar arkadaşlarımla “gönülde yara, elde kalem” öyle nefesi kesilmiş şekilde suskun kaldık. “Alafranga” sabahleyin bizim gazetenin basılma zamanında zorba matbaasının göstermelik tezgâhından çıkıyor, bir iki saat sonra zamanın “Servet” ve “Malumat”¹ sahibi merhametli efendi hazretleri adına formalar dağıtılıyordu. Bu haydutluk, bu acı verici karmaşa içinde eser birkaç tefrika yayımlandı. En sonunda bir gün yazara gelen sansür “prova”sı romanın idam fermanı olan kırmızı bir mürekkep çizgisıyla baştan

¹ Yazar, burada *Malumat* ve *Servet* mecmularının sahibi Baba Tahir'e gönderme yapmaktadır. (Haz.)

başta yaralanmış göründü. Yayımlamaya devam etmenin imkânı olmadığını anladık. Pek üzüldük. Fakat kazaya rızadan başka çare yoktu. Hatta aşırı üzüldüğümüzden yayıncıyla birkaç günlük hesaplaşmayı da ahirete bırakarak “*Alafranga*”yı gömdük. Bugün sekiz senelik mezar tozunu silkerek *Şıapsevdi* şeklinde meydana çıkan şu eser, hürriyet esintisiyle taze ruh bulmuş eski *Alafranga*, işte o istibdat şehididir.

Toplumsal Hayatımız ve Alafranga

Bazılarınca bu romanı, alafrangalığı aşığılama amacıyla yazdığım sanılıyormuş. Bu büyük bir kötü zandır ve tamamen yanlıştır. Alafrangalığa uymadaki züppelikle gerçek ve ilerleme sevdasını birbirinden ayırmak gerekir. Türklüğümüz ve Osmanlılığımızca şeref ve yükselme sebebi olabilecek şeyleri aşığılamak hangi vatanperverin kalemine yaraşır ki buna ben cesaret edeyim.

Batı medeniyeti bize bir uyanış meşalesi oldu. Bundan sonra da ilerlememizin önderi olacaktır. İstibdat bizde de kaç senedir kütüphaneleri kapattı. Çocukların kalplerine vatan sevgisini yerleştiren, düşünceyi yükseltmeye hizmet eden dersleri kaldırdı. Öğretim düzenini bozdu. Bütün okulları çocuklar için birer oyun yeri hâline koydu. Bir milletin manevi gıdası, varlığının ve ilerlemesinin kefil olan her tür yayını yasakladı. Memleketin gazetelerini istibdadı öven, arabozan, birer yalan dolanla dolu kâğıt parçası şekline soktu. Hep bozdu. Tahrip etti, ülke dışına sürdü. Bu kahredici ve ezici ele karşı yalnız bir şey tamamıyla mağlup olmuyor, eğitim, gümrük memurlarının en şiddetli teftişlerine rağmen birçok özel kütüphanede birer saygın ve gizli yer buluyor, gitgide içine işleyerek gençlerin zihinlerini kuvvetlendiriyordu ki bu da yabancı eser-

lerdi. Bir şeye dikkat ediyordum. *İkbal*, *Tefeyyüz*, *Şafak* gibi parlak adlar, koca koca boyalı levhalarla cephelerini süsleyen millî kitapçılarımız resmî izinle yayımlanmış, yaldızlı kaplardan ibaret değersiz kitaplar karşısında sinek avlalar, zavallı Arakel Efendi² gibi en itibarlı, en namusluları iflas defteri koltuğunda kapı kapı dolaşırlarken yabancı kitaplar satan dükkânlar karınca yuvası gibi işliyordu. Hem yalnız Babıali civarında bunların sayısı birken iki, üçken dört oluyordu.

Memleketin eğitimi iflas edince imdada yabancı bilgi, kültür ve sanat yetiştirdi. Çocuk velilerinin rağbetli bakışları yabancı mekteplere döndüğü gibi gençlerimizin okuma ve araştırma arzusu da o tarafa yöneldi. Avrupa'nın filozofları, erdemli kişileri, tarihçileri, edebiyatçıları, şairleri bizim millî yazarlarımızdan daha çok tanınıyor, okunuyor, Batı'daki yayınların çokluğu buradaki kitapçı camekânlarını da dolduruyordu. Şiir ve edebiyat dili olarak Türkçenin basın sayfalarında kullanılması yasak olduğundan anadilini ihmal etmiş fakat yazdığını okutacak derecede Fransızca yazmaya gücü yeten gençlere rastladım.

Bu defa Avrupa'nın ölümsüz eserleri gençlerimiz üzerinde, evet ne yazık ki itirafa mecburum, az bir kısmı, ancak seçkin gençlerin bir kısmı üzerinde önemli etkiler gösterdi. Spencer'lerin³, Ribot'ların⁴, Richet'lerin,⁵ Poin-

² Osmanlının ilk yayıncılarından Arakel Tozluyan Efendi, Ahmet Rasim, Samipaşazade Sezai, Ahmet Refik ve Halid Ziya Uşaklıgil'in eserlerini yayımlamıştır. Aslen Afyonkarahisarlı olan Arakel Efendi, İstanbul'un ilk kitapçılarından birini işletmiş ve ilk özel yayın kataloğunu hazırlamıştır. (Haz.)

³ Herbert Spencer (1820-1903): İngiliz filozof ve sosyolog. (Haz.)

⁴ Théodule-Armand Ribot (1839-1916): Fransız psikolog. Ribot önce Sorbonne'da, sonra da Collège de France'da profesörlük yapan ilk Fransız deneysel psikoloji kuramcısı. (Haz.)

⁵ Charles Robert Richet (1850-1935): Fransız fizyoloji, psikoloji, sos-

caré'lerin⁶, Le Bon'ların⁷ eserlerini bunların kütüphanelerinde, hatta birer ayrılması mümkün olmayan dost gibi daima ceplerinde görürdüm. Hep bu eserler, bu bilim heveslilerine âdeta ruh arkadaşı olmuştu. Çetin, karışık meselelerden açıklıkla bahsettiklerini görünce son derece gönlüm ferahlardı. İlerleme ve yurdun saadeti adına saygı gösterip yücelterek, geleceğin kendilerine ait olduğunu bu gençlere müjdelerim.

Bu hikâyedeki alafrangadan amaç; bu zeki insanların gayretlerini, ilerleme isteğine karşı tutkunluklarını eleştirmek değildir. İstibdat zamanında düşünme ve anlama ışığımız bütün bütün sönmek üzereyken bunu Batı'ya dair olgunluklardan buraya sıçrayan kıvılcımlar devam ettirdi. Bugün iyi düşünen, yazan, hürriyeti savunan kalemler işte Batı'nın bu kıvılcımlarıyla aydınlanmış beyinlerdir.

O talihsiz ve bahtsız gecelerin karanlığında bizim şefkatli dostumuz, imdadımıza koşan, o fikir hazineleri, o kitaplar oldu. Düşünmeyi, böyle roman konularında gezinmeyi, hürriyet sevdasını onlardan öğrendik. Düşünüş tarzımızda, nesrimizde, şiirimizdeki son edebî değişiklikler Batı'dan esen büyüleyici sanat ve bilim rüzgârıyla meydana geldi. Bugün memleketimizde fen, ilim ve yazı işlerinde ciddi hizmetlerde bulunmak isteyen hiçbir kimse Avrupa dillerinden birini, belki de birkaçını şiddetle bilme ihtiyacından kurtulamaz.

Bu romandaki kahramanımız, işte bu emelleri zevzeklikle, züppelikle, hoppalıkla, cahillikle karıştırıp Batı'nın olgunluğundan gerçek şekilde hemen hiçbir nasibi yokken

yoloji uzmanı, tıp istatistikçisi, filozof, sosyolog, şair, roman ve oyun yazarı. (Haz.)

⁶ Jules Henri Poincare (1854-1912): Fransız matematikçi, teorik fizikçi ve bilim felsefecisi. (Haz.)

⁷ Gustave Le Bon (1841-1931): Toplum ve kitle psikolojisi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Fransız sosyolog ve antropolog. (Haz.)

Frenklerin kendilerinin de pek güzel bulmadıkları birtakım güçlüğe katlanmalar ve garip âdetlerin burada taraf-tarı kesilenlerden, cahilliği, işi aşırılığa vurdurmayı çok sevmesi nedeniyle alafranganın yararlarını da zararlarını da tanıtmaya sebep olanlardan, hatta alafrangada var olmayan tuhaflikları da burada icada yeltenenlerden biridir. Bu eser alafrangayı aşağılamaya değil tam tersi onu yanlış anlaşılmaktan kurtarmaya hizmet edecektir. Daha doğrusu bu roman herhangi bir amaca hizmetten daha çok halkı güldürmek için yazılmıştır.

Alafrangalık nedir? Bizim için bunun beğenilen ve ayıplanan yanları var mıdır? Bunun millî âdetlerimiz üzerindeki etkileri ne olmuş? Ne oluyor? Ve ne olacak? Ve ne olması arzu olunur?

İşte bundan sonra sosyal hayatımızla kuvvetli bağları bulunacak birkaç soru... İlerleme hızımız ve geleceğimiz bu sorulara verilecek cevapların içindedir.

Bu kısa hikâyede bu kadar önemli sorulara cevap vermek fodulluğu⁸ iddiasında değilim. Böyle büyük ve ciddi meseleleri halletmek güç ve yetkisi herkesten önce zamana, geleceğe aittir.

Kalıcılığını sürdürmeyi hak eden milletler, her ilerici adımlarını ebedi hayatlarına bolluk ve kuvvet verecek ihtiyaçların ölçü ve ahengine uyarak atarlar. Gerekli yenilikler tam zamanında kendini his ve kabul ettirir. Bir milletin muazzam yenilikçi işleriyle ilgili her çabada daima akıllıların takdiriyle ahmakların kötülemesinin çarpışması âdettir.

Bu asırda milletlerin yaşama yetkileri öyle önemli, öyle ince, hatta öyle belirgin çalışmalara bağlı bulunuyor ki

⁸ “Bizim ‘fodul’ ya da ‘fudul’ tabirimizi Frenklerin ‘pédant’ kelimesine mukabil buluyorum.” [Hüseyin Rahmi’nin notu].

güçlüler arasında bir zayıfın yaşayamaması tabiat kuralına karşı varlığını sürdürmede istisna olmasını hayal etmek zamanı artık geçmiştir.

Bu sene İngiltere'nin, gelecek yıl Rusya'nın, daha öbür yıl Almanya'nın zayıfları korumalarına katılarak millî varlığımızın devamını, birinin dostluğuyla diğerinin düşmanlığını kazandığımız, samimiyetleri şüpheli bu büyük dostlarımızdan daima dilenerek yaşamak bir millet için hayat siyaseti değil bir utançtır.

Memleket genişliği bakımından yirmide otuzda birimize denk olmayan Bulgaristan "Ben böyle isterim," diyor, bir millî varlık gösteriyor. Avusturya "Ben bunu böyle yaptım," diye duyuruyor. Ya Rab acaba biz de ne zaman "Hayır sen onu öyle yapamazsın!" cevabıyla meydan okuyarak apaçık haklarımızı savunabilecek bir kuvvete, bir büyüklüğe sahip bulunacağız?

Gözü doymazların kötü emellerine, hakaretlerine hedef oluyoruz. Buna mahkûmuz. Çünkü kuvvete kuvvetle, ticarete ticaretle, iktisada iktisatla, bilgiye bilgiyle karşılık verilir. Bu konuda dost devletlerle aramızdaki ölçü o kadar açıktır ki bu denkliği sağlamak için harcanması gereken zaman, emek ve gayreti düşündükçe üzüntüden baş dönmesine tutulmamak mümkün olmuyor. Bu büyük milletler, bizi birkaç şekilde yutma kabiliyetindedir.

Bu gerçekleri ne yazık ki henüz çoğumuz anlamış bile değiliz. Bazı sivri akıllılarımız da Fransız, İngiliz, Alman kadınlarıyla evlenerek yok olma tehlikesine karşı besbelli kısmen olsun bu şekilde çare bulmaya çalışıyorlar. "Bu milletler yavaş yavaş bizim elimizdeki şeylerin hepsini gasp ediyorlar. Bari fırsat düştükçe biz de onların kadınlarını alalım," diyorlar. Çabaları var olsun.

Fakat medeniyet çatısı altına bu şekilde sığınmanın yararı kadar da sakıncası vardır. Aşağıda bundan biraz bahsedeceğiz. Kuru bir alay fikri gibi kötü bir niyetle hikâye

konusu olarak kullanılmış sanılan “alafranga” sözünden bakınız ne önemli gerçekler çıkıyor.

Alafrangalık yolunu tutan kimselerin bizde birkaç çeşidi var. Talihin tesadüfıyla şanslı bir aileden gelerek Fransızca'yı çocukluk zamanlarında öğrenmiş, refah içinde yetiştirilmiş, sonra Avrupa'da memur olarak ya da başka şekilde bulunarak bilgisini genişletmiş olanlar ki bunlar memleketimizdeki alafranga yolunu tutanların en asil ve seçkin kısmı sayılabilirler. Bunların Avrupa'daki şöhretlerinin nedeni kişisel üstünlüklerinden daha çok ailelerinin şöhretlerinden gelir. İçlerinde açık ve düzgün Fransızca konuşanlar, ata binenler, kumarda hüner gösterenler yani orta derecede bir salon adamı olmak özelliklerini gösterenler var. Fakat bir devletlerarası antlaşma sırasında bir kongrede çıkarlarımızı hakkıyla anlama ve savunma başarısını gösterebilecekler yoktur. Devletimiz daima bu yüzden pek büyük ve önemli zararlara uğramıştır. Fransızca'yı sıradan konuşmanın başka, ilim ve erdemin yine başka olduğu artık ortaya çıktı.

Diplomasi bilgisini ağızdan, pratik yaparak öğrenip siyasi kesilmenin artık zamanı geçti. Şimdi bunların felsefe, askerlik vesaire gibi hepsinin okulu ve öğrenim süresi var.

Avrupa'da olduğu gibi bizde her sınıf ilmin özel bir okulu yoktur. Otuz yıl öncesi Mahrec-i Aklamımız⁹ vardı. Sonra bir Mekteb-i Mülkiyemiz¹⁰ oldu. Valimiz de oradan çıkardı, mutasarrıfımız¹¹ da kaymakamımız da edebiyatçımız da şairimiz de astronomumuz da kimyagerimiz de...

⁹ Mahrec-i Aklam: Devlet dairelerine memur yetiştiren kalem adı verilen okul. (Haz.)

¹⁰ Mekteb-i Mülkiye: Osmanlı devletinde yönetici sınıfını yetiştirmek amacıyla açılan okul. (Haz.)

¹¹ mutasarrıf: Osmanlı devlet teşkilatında kaza ve vilayet arasında kalan sancağın en büyük idari âmiri. (Haz.)

Evet, bu zavallı memlekette her ilim sanat bize Allah'ın lütfudur. Birbirimize doğuştan edebiyatçı ya da şair deriz. Her şey bize Allah vergisidir. Sonradan kazandığımız yönlerimiz pek zayıftır. Sınamaya, araştırmaya, incelemeye gelmez. Haydi ediplikte, şairlikte, yazarlıkta üstat kesilip birbirimizi aldatalım. Fakat ciddi bilim dallarında, iktisat biliminde, maliyenin esaslarında, siyasetle ilgili işlerde ne yapacağız? Avrupa'da bir yıl içinde bu çeşitli bilimlere dair yayımlanan eserleri insan görse, bu bilgi bolluğu karşısında parmağı ağzında kalır. İş başında bulunan emir sahibi efendilerimiz acaba bunun bir fihristini olsun görebiliyorlar mı? Görseler de anlayabilecek içlerinde kaç kişi var? Evet, yaralarımızı bundan fazla eşmeyelim. Bizde siyaset okulu, divan efendiliği ve mektupçuluktur. Daha kestirme yollardan gelenler de var ya sözü uzatmamak için onları bahse katmıyoruz.

Özel menfaat bağları, riya, ikiyüzlülük, dalkavukluk en büyük marifetimiz, diplomatlığımızdır. Çünkü dün istibdada alet olan dimağlar, bugün Meşrutiyet hizmetçisi kesildiler. Bu iki zıt durumun birinden diğerine geçişte çarçabuk eski kötü alışkanlıktan kurtulabilmek mümkün müdür? Mademki o uzun istibdat sona erdi, bu kısa komediler de geçer. Zaman her şeyin foyasını meydana çıkarma kuvvetine sahiptir.

Evet, şairliğimiz, edebiyatçılığımız gibi diplomatlığımız da Allah'ın lütfudur, dedik. Fakat yüz bin kere yazık ki bugün Avrupa'nın siyaset omurgasına Allah'ın lütfuyla cevap verilemiyor. Vatan Allah'ın ihsanıyla savunuluyor. Bir millet Allah'ın bağışladıklarıyla servet, kuvvet sahibi olamıyor.

Bu toplumun soylu sınıfından alafrangalarımız Avrupa'dan ülkemize şıklık, kumar, dans, güzel konuşmak gibi salon hünelerinden başka bir şey getirmedi. Diğer şekilde seçkin bir nitelik gösteremediler. Millî bilgi

alanımızın bütün şubeleri işte tamtakır duruyor. Bilgili ediplerden ve araştırma, çalışma ve zekâlarına işaret eden ciddi, hakiki bir hüner örneği getirdilerse gösterilsin. Alafrangadan bizim muhtaç olduğumuz şeyler yalnız o pozlar, jestler, kostümler değildir. Tavırların yüzeysel taklidi maymunlarda bile yetenek olarak görülüyor. Bu o kadar ciddi bir ilerleme aracı sayılamaz. Şu bahsettiğimiz kişilerin bu taklitleri öğrenmek için Avrupa'da harcadıkları Osmanlı milyonları kurumlar açılmasına, Batı'da ciddi öğrenci yetiştirmeye harcansaydı, bugün belki bu umulanın elde edilememesinden doğan acıyı çekmezdik.

Alafrangalığın işte bu bahsinde vatan için uyanış sebebine dair derin bir ders, eleştirilecek birçok durum, bir romancı için birkaç cilt dolduracak önemli, besleyici bir sermaye vardır. Fakat bu hikâyede alafranganın bu türünden bahsetmedik.

İkinci tür alafranga aileler, bir Avrupalı kadınla evlenerek Beyoğlu'nda oturan yarı "levantenler"dir.¹² Bu aileler bir tarihçi, bir fizyolojist, bir psikolog, bir hikâye yazarı için cidden incelemeye değer, bir tarafı Avrupalı diğeri Osmanlı, iki yüzlü bir kumaştır. Yine tekrar edelim ki şu satırlarda kimseyle alay etme amacı yoktur. İnsan neslinin bilgisine bir filiz de buradan katılıyor. Ana unsur bakımından iki taraflı olan bu ailelerden erkek tarafı Türk olanı inceleyelim: Böyle *selection*'la ırkı karıştırmak ve cinsimizi düzeltmekle uğraşmaktaki gayretin önem derecesini inceleme yönünü işin uzmanlarına bırakarak bu meselenin yalnız toplumsal hayatımızda göstereceği etkilerden bahsetmek isterim.

¹² (Fr. levantin'den): Yakın Doğu veya Osmanlı Devleti topraklarında yerleşmiş veya evlenerek soyu karışmış Avrupa asıllı kimse. (Haz.)

Madam ya bir Fransız ya bir İngiliz ya Alman olacağından Türk kocasına karşı daima bir ırk gururu ve bir milliyet üstünlüğü göstermekten geri durmaz.

Madam, medeniyet bakımından kendince farz ettiği bu soyca üstünlük meziyetinden dolayı mükemmel bir kimsedir. Kocasıysa onun yanında daima insanlığından önemli şeyler eksik, kusurlu ve kıymetsiz bir mahluktur. Koca için her emre, her hakarete karşı daima boynu eğik, daima itaatli, daima tahammüllü bulunmaktan başka çare yoktur. Yoksa en adi vesilelerle *Espece de Turc*,¹³ *Tete de Turc*¹⁴ hakaretleri hazırır.

Çocukları annelerinden daima övünürcesine, kendini olduğundan üstün görmeye çalışan bir tavır gördüklerinden yaradılış ve duygu bakımından o tarafa eğilimlidirler. Bir Türk ile Avrupalı bir kadından olma çocuklar arasında melek gibi hoş, şirin ve sevimlileri bulunduğuunun inkârı mümkün olmamakla beraber “ırkı melezeleştirme” sözündeki bilimsel değere rağmen çirkin, sıska, tık nefes, irin renkli, solucan gibileri de görülmektedir.

Bu çocukların yüzlerinde çoğunlukla iki tür ırkın birbirine zıt belirtileri vardır. Tekir anadan, boz babadan doğan alacalı kedi yavruları gibi burnu Alman’a, kulağı Türk’e benzer. Anaları Frenkçe, babaları Türkçe, dadıları Rumca konuştuklarından bu anlaşılmasız dillerin çeşitliliği içinde büyüyen yavrucuklar üç yaşındayken üç dört dil konuşuyor görünürler. Fakat on yaşına geldiklerinde henüz başlıca bir dilden samimi bir tavırla konuşma gücü gösteremezler. Bu masumlar sabit, belirli bir ada bile sahip değillerdir. Babaları Canan derse anaları Jean diye çağırır. İki milliyetin âdetleri ve toplumsal koşulları arasında kalan bu zavallılar büyüdükçe örtünme, evlilik devirlerinde

¹³ (Fr. espèce de Turc): Türk tipi. (Haz.)

¹⁴ (Fr. tête de Turc): Türk kafası. (Haz.)

bunların hayat tarzlarıyla ilişkin önemli meselelerin zorlukları da beraber büyür.

Memleketimizdeki alafrangalığın işte bu türünden de tatlı konular, ruhu okşayan fikirlerle “Pierre Loti”lere hikâye konusu olacak, ibret verici mevzular çıkar... Tabiattan kopyalanmış sahneler görülür.

Allah korusun memleketimizin erkekleri ırkı güçlendirmek için medeniyet sevgisiyle bir gayret göstererek hep böyle yabancı kadınlarla evlenmeye istekli olurlarsa Doğu'nun o hoş ve mahrem bir şekilde namuslu büyümüş, her biri birer saflık ve namus incisi olan evlerimizdeki o nur gibi Ayşelerimizi, Eminelerimizi, Zehralarımızı kimlere vereceğiz?

Pierre Loti'yi öbür taraf düşündürürse bizi de bu taraf üzüntülü düşüncelere salar. Madamın Avrupa'da akraba ve yakınları varsa her yıl yapacağı memleket ziyaretinde kocasının buradaki servetine göre bu sebeple yabancı ülkelere kucak kucak paralar akar. İktisadi dengemiz bundan da zarara uğrar. Avrupa'dan buraya para çekmenin yolunu bulanlar, takdire layık vatansever sayılırlar; burada birbirimizin dişimizi, tırnağımızı sökerek kazandığımızı oraya gönderenler değil.

Üçüncü Tür Alafrangalık

Hikâyemizin kahramanı Meftun Bey işte bu çerçeveye girer. Bu üçüncü tür “tip”, şehrimizde çok değilse ender de değildir. Elverişli havalarda sokaklara dökülen Beyoğlu'nun gezip eğlenenlerinin içinde görülür. Onu diğerlerinden ayıran nitelik, yakalığının hayalin ötesinde yüksekliğidir, diyebilirim.

Hoppalığına yenilmiş olup de bazen “fir” diye döndüğü zaman fistan gibi açılan arabacıvari uzun ve “en cloche”¹⁵

¹⁵ (Fr. cloche): alt kısma doğru çan şeklinde geniş etek biçimi. (Haz.)

etekli redingotu, dar pantolonu, sivri potinleri, baston narinliğinde zarif şemsiyesi hemen kendine has bir moda da benzersiz olmaya hevesli bir zamane çılgını olduğunu gösterir.

Üzerinde darlığa, bolluğa, kısalığa, uzunluğa, inceliğe, kalınlığa dair ölçüce oranı modayla ilgili olan neler varsa hep ince kusursuz zevkle ve âdet bakımından her türlü akıl ölçüsünden taşkın ve ondan uzaktır.

O yüksek yakalığının altında çoğunlukla *plasteron*¹⁶ boyunbağının üzerindeki yerini seçmesi saatlerce sürmüş iri iğne, elinde oku, çıplak bir aşk sembolü türünden mitolojik bir nesnedir. Yanılıp da bu iğnenin zarafetinden bahsetseniz: *Mon cher vonlez-vous écouter l'histoire de mon épingle?*” (Azizim iğnemin hikâyesini dinlemek ister misiniz?) cevabı hazırdır. Bu iğne, sivri ucuyla Paris'teki aşk fetihlerinin hep önemli bir hatırasını eşeler, çıkarır. Söz, dinleyenin tahammül derecesine göre uzanır gider.

Etrafı şeritli, önü açıkça, renk bakımından elbiseyle uyuşmayan bir yelek... Üst cebinde ayar derecesi şüpheli bir sarkma kordon ucunda tarihî macerası gayet meraklı, önemli, çok az rastlanır bir sikke...

“Şık”ın üzerinde ağzılık, tabaka, gözlük, yüzük çeşidinden hatta gömlek yeleğin düğmelerine varıncaya kadar neler varsa bunlar da kendi gibi acayip ve uzun bir macera sahibidir. Tarihi, sanatla bir hatırayı, özel bir öneme sahip olmayan bir şeyi üzerinde taşımaz.

Sağ elin işaretparmağı kökünden tırnağına kadar taşlı, taşsız, oymalı, harfli halkalarla süslüdür. Bunun sebebi sorulsa hep Paris'teki sevgililerinin yalnız o parmağına takılması şartıyla bunları bir aşk hediyesi olarak vermiş olduğunu söyler.

¹⁶ (Fr. *plastron*): boyuna lastikle takılan bir tür kravat. (Haz.)

Şekil ve kıyafetçe belki Meftun'un birkaç benzeri bulunabilir. Fakat ahlak, âdet ve tavırlarındaki benzerlikleri bulmak hemen hemen imkânsızdır. Şövalyelikte Cervantes'in *Don Kişot*'u neyse Doğu alafıngalığı âleminde de Meftun Bey işte odur. Kahramanımız tuhafılıkta yaradılışça nadir bulunan biridir. Bu hikâyeyse Fransızların *fantaisie* (fantezi) dedikleri keyfi ve hayalî eserleri gibidir. Bundan kimseye bir alay payı fırlamaz.

Şözü burada ne uzatalım? Hikâyemizin ileriki sayfaları bu garip adamın tasvirine ayrılmıştır. Meftun Frenk hayranlığı hastalığına tutulmuş bir deli midir? Hayır. Göreceğiz ki o da değil... Bazı sınırlı zamanlar da akıllılık anları görülmesine bakılırsa seyrek nöbetli sıtma gibi akli gelir gider takımından olması daha kuvvetlidir.

29 Ocak 1909, Aksaray
Hüseyin Rahmi

ŞİPSEVDİ

Aksaray Caddesi'ndeki sel ızgaraları hakkında eski bir söylenti, âdeta birkaç senede bir büyük fırtına ve yağmurlarla birlikte yenilenen bir *lejang*² vardır. Vaktiyle yağmurların, selin şiddetle coşup birbirine karıştığı bir günde, bu sel bacalarının biri, binicisiyle birlikte bir eşek yutmuş. Bu haber, gazetelere kadar taşındı. Sansür, halkın kavrama yeteneğini aşağılayacak bu gibi ahmakça, aldatıcı haberleri yayınlamaya müsait bulunurdu. Olayı aktaran kimşelerin bu konuda dayanak noktası olan belgeler nedir? Koca eşek, binicisiyle beraber ızgara aralıklarından nasıl süzülüp geçmiş? Bunun için ikna edici bir açıklama yok. Yalnız Aksaray tramvay istasyonunda nalıncı ve şekerci sokaklarının başlarındaki ızgaralar yağmur sularını kendi tarafına çekmekten ve itmekten başka gördükleri diğer hizmetlerle de bakışları üzerlerine çeker. Bu baca ağızları, fakir halkın âdeta bülbüllü, sümbüllü, hoş kokulu birer ferahlama havuzudur. Yaz günü uçan böceğin her çeşidi buralarda ahenkle şarkı söyler. Rutubetten etraflarında yosunlar çıkar, çimenler yetişir. Bu has bahçelerin güzelliğinden en çok faydalananlar tramvay çalışanlarıdır. Atlı tramvay sürücülere, yazın o takat tüketen sıcak günlerinde, Eminönü'nden Aksaray seferini tamamlayınca o beş

¹ “*Alafranga* romanının ilk neşrinde sansür buradaki ‘haşerat’ ve ‘mikrop’ tabirlerinden, hafiyeler hakkında bir ima olduğunu yorumlayarak bu ilk kısmı tamamıyla çıkarmıştı.” [Hüseyin Rahmi'nin notu].

² (Fr. legende): Efsane, söylence. (Haz.)

altı dakikalık mola sırasında, bu ızgaralı sokakların başlarındaki sıra ağaçların veya çeşmenin bol gölgesine sığınarak bu ferahlatıcı havuzların hemen yanına iskemleyi atıp acele bir yorgunluk kahvesi içerler.

Akşama doğru bu sokakların ağızları balıkçı tablaları, yemişçi, sebze küfeleriyle birer pazar, birer yiyecek sergisi hâlini alır.

Bu ızgaraların en büyük yararı, oradaki bütün esnafa âdeta büyük birer çöp kutusu hizmeti vermeleridir. Bunların birer sel süzgeci oldukları unutulurak çöp arabalarının biraz uzunca süren gelişlerini bekleyemeyecek kadar aceleci olanlar elleri değdikçe süprüntülerini getirirler, bu ızgaranın üzerine boşaltırlar. Aralıklardan sığan parçalar aşağıya gider. Sıgmayanlar demir çubukların arasında sıkışır, durur. Bunlar güneşin hararetine maruz kalarak arada bir dükkânlardan dökülen pis sular, nargile ve kahve çömleği suları, berber leğenleri içindekilerle yeşerip tazelendikçe ortalığı dayanılmaz pis bir koku sarar. Orayı kara bulut gibi irili ufaklı bir sinek topluluğu istila eder. ızgaranın yanından bir insan veya hayvan geçince bal ve eşek arıları da dâhil olmak üzere tatarcık, sakırğa kenesine kadar içinde kanatlı haşerattan her cins mevcut olan bu hayvan topluluğu ürkerek, inceli kalınlı türlü vızıltılarla bir kere uçar, birkaç kısma ayrılır. Birtakımı biraz ötedeki manav dükkânını, diğer kısmı aşçıyı talan ederler. Bir haylisi de o has bahçelerde kahve içen müşterilerin başına bela olur. Manava gidenler tercihen meyvelerin çürüklerine üşüşürler. Aşçı dükkânına hücum edenler arasında pisboğazlığın aceleci fenalığıyla hoşaf kâsesi, terbiyeli çorba tenceresi, bazı yemek salçaları içinde kazazede olanlar bulunur. Serin ve mayhoş hoşafa düşenler havada kalan ayaklarıyla tek kanatlarını titreterek etkili, keskin nağmelerle yardım istemeye başlarlar. Vızıltı hayli uzar. Fakat hain aşçı, suya düşenlerin imdadına koşmaz. Zavallılar o kızıl renkli ve

şekerli derya içinde debelene debelene kalıplarını dinlendirirler. Hâlleri en çok acınacak olanlar, sıcak çorba tence-resine düşenlerdir. Onların vızılıtları çok sürmez. Çabuk haşlanırlar. Aşçı, müşteriye çorba vermek için kepeyi daldırınca o kaynar yüzeyin derin tabakasına karışırlar. Görünmez olurlar. Zavallıları artık aşçı değil ya, çorbayı içen müşteriler bile aramış olsalar bulamazlar. Tencerele-rin üstü sinekten kara bulut hâlini alınca aşçı çırağı, her bir teli yine sinek tersinden görünmeyen sinekliği eline alır. Kapakları açık yemekler üzerine şiddetle bir sallar. Sinekliğin dağınık telleri yemek salçalarına girer, çıkar. O kara bulut bir uğultuyla havalanır. Bir kısmı dükkânın ta-vanına, diğer taraflarına dağılır. Bir miktarı da kapıdan, pencerelerden sokağa uğrar. Kapının dışında, aşçının ara sıra fırlatacağı kemiklere büyük bir arzuyla bakışlarını diken en azılısından en güçsüzüne kadar sırayla dizilmiş köpekler vardır. Bu sinek alayının önlerinden geçişi sı-rasında köpekler boyunlarını uzatırlar. Ağzılarını kapalı gibi açıp kapayarak yanlarından pek yakın geçenleri avlar, “hapıcık” yaparlar. Köpeğe sinek lokması ne kâr eder? Bu avcılık onlara insanların karides, ayçiçeği, kabak çekirdeği yemeleri gibisinden küçük bir eğlencedir. Köpek avını ağ-zına attıktan sonra kısmetin küçüklüğünü, dişlerine hiçbir şey dokunmadığını ima eden, küçümseyici bir yüz buruş-turmasıyla gözlerini küçülterek çiğner. Av ne kadar küçük olursa olsun “külli dâhilin yenfa”³ hükmünün destekçisi ve bulduyuyla hayatını devam ettirmeye yarayacak kadar yemeye alışkın bir filozof olduğunu göstermek için yanın-dan geçen ufak tefek sineklere karşı asla tenezzül etmeyen bir tavır takınmaz. Hep ağız açarak tutmaya çalışır fakat kısmet bu; her zaman kolaylıkla ele geçmez. Boşuna çene salladığı da çok olur...

³ Günümüz Türkçesiyle: “Mideye ne girerse açlığa iyi gelir.” (Haz.)

Köpeklerin iştahlı dişlerinden kurtulan sinekler yine ızgaralar tarafına ve bu gönül süsleyen bahçelerde kahve içen müşterilere dağılırlar. Tabiat sineklere, mikroplara yeme içme kolaylığı yüzünden sağladığı mesudiyeti diğer varlıklardan pek azına nasip etmiştir. İnsanlığın hırsızlık hakkında yürürlüğe koyduğu sert kanunlardan bu haşerata muafıttır. Çünkü akıl sahiplerinden hiçbiri yürürlükteki kanunların bunları yayma ve uygulama imkânını keşfedememiştir. Bu seçkin mahlukat için bütün aşçı, sütçü, tatlıcı, manav dükkânlarından rızık toplamak mübah gibidir. Müşterilerin gönüllerini bulandırmamak için bu esnaftan bazıları şişe kapanlar, eczalı kâğıtlar, tuzlar türünden imha araçlarıyla bunları yok etme yolunu düşünürse de çoğu da bu konuda ilgisizdir. Çünkü bu haşerat, tatlıdan ekşiden bütün nefis yiyeceklerden ne kadar ziftlenseler yedikleri şeyler tartıda ölçüde hiç belli olmaz. Mesela bir üzüm küfesini beş yüz arı, sinek istilayla birkaç saat tıkınsalar, üzümcü tartıda yine bir şey kaybetmez. Gayet ustalıkla yerler. İşte bunun için esnafın çoğu, bunların üşüntülerine pek aldırılmazlar. Hücumlarından bezginlik ortaya çıktığı zaman bir iki defa sineklik sallamakla da yetinirler. O anda ölçüde oranda bir eksilme görülüyor ama bu kanatlı haşerat çeşitli çer çöp ve pislikten kalkıp yiyeceklere konarak bazı hastalıkların bulaşmasına yol açıyor. Bundan sağlık için birçok tehlike ortaya çıkıyor. Bu fenalıktan esnafın haberi yok. Bu tür mahlukatın kısıtlama ve sıkı düzen altına alınması mümkün olamadığı için bunlar dünyanın çeşnisi olmak doğal ayrıcalığıyla her tarafta dolaşır dururlar. Bazen kaynar çorba tenceresinde can verenler, köpek ağzına düşenler, başka kazalara uğrayanlar da olur ama bu olaylar devde kulak. Benzerlerine ibret olacak kadar sık rastlanan şeylerden değil.

Sözün ipliğini başka yoldan kaçırmadan şunu faydalı bir nasihat türünden olarak arz edelim ki âlimlerin sözüne

göre mikroplar, nimet bolluğu içinde yaşama kolaylığı hususunda sineklerden daha bahtiyarlarmış. Çünkü sinek, arı ve karınca cinsinden haşerat, Allah tarafından ayrılmış rızıklarını ele geçirmek için etrafı gezip dolaşarak erzak toplamaya ve biriktirmeye uğraştıkları, yani bir dereceye kadar geçim derdine bağlı oldukları hâlde mikroplar buldukları yeri, o noktayı yemek yenecek yer kabul ederek yiyecek arama zahmetiyle yorulmaksızın yaşarlarmış. Fakat Allah korusun, böyle üşüşüp yemekhane edindikleri yerden artık hayır kalmazmış... Cenabıhak kullarını bunların şerrinden korusun, âmin.

Sinekler bu ızgara civarındaki kahvehanelerin önlerinde keyif çatan zevk sahiplerinin üzerlerine saldırırlar. Fakat bunların kimlerden meydana geldiğini söyledik ya... O güzel yerin serinliğinden, kokularından faydalananlar tramvay arabacıları, kondüktörleri, kılavuzlarından ibarettir. Bunlar o koca çizmeli ayaklarını yarım arşın ileriye uzatarak ufak bir yoğurt kâsesi büyüklüğündeki okkalı kahve fincanlarını höpürdeterek keyif yetiştirirler. Zavallı kahveci on, hatta beş paraya böyle kâse kâse kahve satar. Fakat bunun neresinden ve ne miktar kâr eder bilinmez.

Sinekler, bu ağaların orasına burasına konar. Fakat bunların elleri o kadar nasırlanmış, yüzleri o geçinme zahmetinin sıcak ve soğuk havasıyla o derece sertleşmiştir ki sinek gezintisi bunlara vız gelir, bir şey hissetmezler. Sinekler, o köseleşmiş enselerde, o pöstekileşmiş yanaklarda, o abanozlaşmış parmaklarda yiyecek tanesi toplamak üzere bir iki kolaçan ederler, fakat hiçbir tarafa diş geçiremezler. Çünkü Tramvay idaresi bunlardaki hayat suyunu, o gündelik zorluklarıyla kurutmuş gibidir. Sinekler hiçbir tarafa hortum işletemeyince kahve fincanına arsızlanmaya başlarlar. Kenarında bir iki piyasa falan derken ayakları mı kayar, nasıl olur, cup içine düşerler. Bunun kaza olduğuna kimsenin şüphesi yok. Çünkü hayattan bezginlikle

intihara kalkışacak kadar sineklerde henüz yüksek fikirler olmadığını herkes bilir. İntihar, çoğunlukla geçim darlığı veya aşk acısı yüzünden ileri gelir. Avrupa’da, özellikle İngiltere’de bazı lortlar, kontlar gelirlerinin çokluğuna karşı harcayacak bir yer bulamamak sıkıntısıyla intihar ederlermiş... Bu rivayetler, bize yalan hatta rüya gibi gelir. Çünkü doğu taraflarında durum, bütün bütün tersinedir.

Zavallı sinek, içinde kahveden çok kaynatılmış arpa suyu bulunan o koyu renkli sıcak havuza düşünce kurtarılma umuduyla vızır vızır en keskin imdat çılgınlıklarını atmaya başlar. Ne yazık ki boru sesiyle iştme nezaketinden kendinde eser kalmamış olan tramvay uşağı bu vızıltıyı duymaz. Kazazede, son ümitsiz gayretiyle debelene debelene canını kurtarmaya çalışırken birinciden büyük bir ikinci kazaya uğrar. Tramvay uşağı, fincanı höpürdetir. Çok defa sinekceğiz ilk nefeste boğaza iner. Oradan uğurlar olsun, ikinci istasyonda mideyi bulur. Nadiren arabacı, kahve yudumu içinde yabancı bir cisim hisseder. Dilinin ucuyla suya batmış şeyi dışarı çıkarır, parmağına alır. Kazazede siyah veya yaldızlı parlak türden midir? Kene midir nedir? Aslını araştırmayı hiç merak etmeksizin bir fiskeyle biçareyi karşıya fırlatır. Fakat o sinekten de hayır kalmaz.

Bu boğulma olayı, bir fincanda bazen iki üç defa tekrarlanır. Fakat müşteri aynı ilgisizlikle sinekleri ya yutar ya çıkarır. O kadar küçük bir şeyden tiksinti duymak münasebetsizliğinde bulunmaz. Bu hâli pek tabii görür. İğrenmeye kalksa bundan kimi sorumlu tutmalı? Havadaki sinek, fincana düşmüş? O kahveyi murdar saymak lazım gelse kahve içmekten vazgeçmekten başka çare kalmaz. Çiftini on paraya ufak kâse büyüklüğünde fincanlarla kahve içip de her sinek düşüşünde fincanların içindekini yenilemeye kalkışmak pek insafsızlık olur değil mi? Ama herif içine arpa katıyormuş. Arpa bedava mı? Onu yemeye hak kazanabilmek için tramvay beygirleri ne azaplar ne yor-

gunluklar çekiyorlar? Kira hayvanları, hep bu lezzetli nimeti yeme hayaliyle nal paralıyorlar da biçarelerin içinde sahiplerinin avuçlarından bunu koklayabilenler benzerleri arasında talihli sayılıyorlar.

Arabacı üç beş dostuyla bir iki söz edip birkaç sinek yutuncaya kadar hareket sırası da gelir. O pis kahvenin içilme süresi, bu adam için tramvay uşaklığı gibi insanda güç kuvvet bırakmayan işin o bitmez tükenmez seferleri arasında nasıl gönül okşayıcı bir ara oluşturur bilseniz?.. Zavallı ayağa kalkar, dirseklerini kıvrıp kollarını uzatarak bir iki gerinir. O kısa dinlenme ve o acı kahveyle yeni bir seferin zorluklarına göğüs germek için gerekli gücü elde eder. Ağır ve bir derece kibirli adımlarla yürür. Kendine ayrılmış yerine çıkar. Boynundaki borusunu düzeltir. Kırbacını yoklar. Dizginleri eline alır. Kulağı kondüktörün çalacağı düdüktedir. O koca oda kadar araba, öndeki dört hayvanın gayreti ve bu adamın kırbacının emeğiyle o yokuşları çıkıp inecektir. Bu beş mahluk, birbiriyle o derece kaynaşmıştır ki aralarında özel ses ve işaretlerden oluşan bir tür dil ortaya çıkmıştır. Gerektiğinde kamçının o şakırtılı ucu ahenkli ve etkili cümleler söyler. Dikkat edilse hayvanların da aynen arabacı gibi hareket için öttürülecek düdük sesini bekleyerek kulak kabarttıkları görülür.

Düdük ötünce beşi birden dikkatli ve gayretli bir şekilde görevlerini yapmaya girişirler. Geçim derdi, o adamı bu hayvanların idaresi başına geçirmiş. Biri sürecek, ötekiler çekecekler. Kaderin hikmeti bunları ortaklaşa çalıştırıyor. Tramvay uşağı yaşamak, belki birkaç çocuğunu da yaşatmak için kırbacı eline almış, o esarete mahkûm hayvanları yürütüyor. Ekmek parası kazanmaya uğraşiyor. Düdük ötünce, bunun yürümeyi emrettiğini beşi de biliyorlar. Fakat beygirler seyyar bir eve benzeyen o koca arabayı niçin akşama kadar belli bir yere getirip götürdüklerini biliyorlar mı? Bu hayvanları bırakalım da kendimizi düşünelim.

Başlangıcından sonuna kadar bu hayat zorluğunu niçin çektiğimizi biz biliyor muyuz? Varlığımızı yokluğumuzu baştan başa kuşatan yaradılışın zorlu bilmecelelerinden hangi birini halledebiliyoruz? Tahammül derecemizi sormaksızın bizi beladan belaya sürükleyen nasibi tramvay uşağına, zayıf omzumuzdaki hayat yükünü tramvaya benzetirsek bizim de o hayvanlardan hiç farkımız kalmaz.

İnsanlar bir talihsizliğe, bir kedere uğradıkları vakit olanca öfkelerini kendilerinden altta olan zayıflardan çıkarmak, güçleri erdiği mahlukatı o kızgınlık ve insafsızca öfkeyle ezmek yaradılışındadırlar.

Tramvay uşağının dişi, başı ağrıdığı, bir şeye canı sıkıldığı, manen maddeten mustarip olduğu günler kaderine karşı olan öfkesini beygirlerden çıkarmak ister, o gün kamçıyı daha çok vurur. Zavallı hayvanlar, çekme görevlerini her günkü gayretle yapmaya çalıştıkları hâlde o gün dayağı niçin fazla yediklerinin hikmetini anlayamazlar. Akıl ve dirayet bakımından kendi altında gördüğü bazı kimselerin nasıl olup da talihin izniyle refaha düştüklerinin sebebini de tramvay uşağı anlayamaz.

Tramvay uşağı, bu beş on dakikalık dinlenme arasına kavuştuğundan yine mutludur. Zavallı biletçi için hiç nefes alacak zaman yoktur. O biçare, tramvay durdukça doğru idare şubesine, hesap memurunun karşısına gider. Bu hesap, ahiret hesabından daha zordur. Çünkü o ne kadar dakik olursa olsun bir defa sorulacaktır. Bu, her gün hem de tekrarlanarak sorulur. Çantadaki paralar satılan biletlerin adediyle karşılaştırılacak. Bu ince hesap, kontrol memurlarının cetvele al, mor, kısacası renk renk kalemlerle koydukları teftiş işaretleriyle de uygulanacak... Çıkacak açığı keseden ödemekten başka çare yok.

Tramvay uşağı, yalnız idare ettiği hayvanlara meram anlatacak. Zavallı biletçi, her seferde önceden sayısını kes-

tirmek mümkün olmayan garip huylu, laf anlamaz birçok adama söz dinletecek, nefes tüketecek.

Tramvay uşağı kahvesini içmekle, biletçi hesabını vermekle meşgulken hayvanların sidiklerinden meydana gelen göllerden kalkan kötü kokuların, sineklerin içinde, güneşin altında dinleniyor gibi duran tramvaya tek tük müşteri binmeye başladı. Önce iki kadın bindi. Bunlardan biri, erkeklerle kadınlar tarafını ayıran tahta bölmenin kirli keten perdesini indirerek: “Her zaman da bu perdeyi böyle açık bırakırlar. Ne zaman tramvaya binsem mutlaka elimle ben kaparım. Bu tramvaycılar ne tembel adamlardır. Yalnız tirink tirink para almasını bilirler, iş görmesini değil... Bunlar maliye kâtipleri gibi veresiye çalışmazlar-mış, aylıklarını peşin alırlarmış. Bizim mahallede bir biletçi var, karısına bir kâtipten daha iyi bakıyor. Evceğizi bilsin, getirsin götürsün de varsın biletçi olsun, ne var? Sanki ben, benim kızı mümeyyize⁴ verdim de ne oldu? Senede dört defa aldığı aylığı tıraş parasıyla ayakkabısının boyasına yetiştiriyor. Bizim paşalar bu tramvay yöneticileri kadar olamıyorlar. Bak, o nasıl ediyorsa ediyor, hep bu çalışanların aylıklarını zamanında veriyor... Hanım duydun mu? Bizi idare etmek için buraya Frenk getireceklermiş.”

“Aman sus kardeş! Kıyamet belirtileri... Deccal çıkacak diyorlardı. Sakın bu, işte o gelecek Frenk olmasın!”

“Yok hanım, deccal meccal değil... Allah’ın hikmeti, bizimkilerin aklı, işe bir türlü Frenkler kadar eremiyor-muş...”

Birinin kucığında kundak, iki kadın daha bindi. Bu deccal sohbetine katıldılar. Beş dakikada söz, sekiz on kalıba girdi. Hiçbiri dinlemiyor, hepsi söylüyordu.

⁴ mümeyyiz: Bir sınavda öğretmenle birlikte hazır bulunarak öğrencinin bilgisini ve seviyesini yoklayan kimse, ayırtman. (Haz.)

Orta yaşlı, ama yaşına göre yaraşığı aşar derecede süslü bir hanım; pek fazla moda uyma merakıyla süslenmesini garabet derecesini de aşırarak gülünç bir hâle getirmiş bir taze... Bir Rum hizmetçi matmazel, bezenmeye özenmiş ama şık olmaktan çok tuhaf olmuş guguruklu⁵ bir zenci kadın... Lekelenmiş, tarazlanmış, vücuduna küçülmüş pembe atlas elbiseli dört beş yaşında bir kız çocuğu, ellerinde bohçalar, kutular, paketlerle tramvaya çıktılar. Bunlar binip ellerindekilerini oraya buraya yerleştirdikten sonra dışarıdan, beyin redingotu vücuduna uzunca gelmiş, kafasının kelini örtmek için kulaklarına kadar koca bir fes giymiş sünepe bir uşak, hanımlara birtakım eşya daha verdi. Tramvaydaki kadınlardan biri:

“Aaa, kuzum bu ne kadar eşya, bunlar nereye sığacak?”

Arap (hiddetle): “Elbette bir tarafına sığacak! Bu koca trampoyu⁶ senin keyfin için mi yaptılar, ayol?”

Kadın: “Ay, sözümü geri aldım. Ne öfkeli Arap bu! Uysan kavga olacak...”

Arap: “Arap mı? Ağzına topla! Benim adını sen mi koydu öyle? Ben Pehlelizade Hanımefendi’nin kalfasıyım, beğenemedi mi?”

Diğer bir kadın: “Kehlelizade⁷ mi diyor? O nasıl ad öyle... O dediğinden Arap’ın üstünde de varsa vay hâlimize! Bir topalı yedi mahalleyi dolaşmış.”

Diğeri: “Sus kardeş, sus... Arap öfkeli... Babalı⁸ mıdır nedir?”

“Babalı mı? O babalıysa bizde babalıyız. Dünyada hiç babasız insan olur muymuş?”

⁵ guguruklu: Osmanlı kadınlarının tepelerine taktıkları topuz. (Haz.)

⁶ tramvay. (Haz.)

⁷ kehle: bit. (Haz.)

⁸ babalı: zaman zaman sinir nöbetleri geçiren. (Haz.)

Kucağında kundaktaki çocuğunu emziren kadın, kedi gibi etrafı koklayarak: “Ay kardeş, burnuma misk gibi bir şey koktu. Nedir o?”

Kadınlar pencereden dışarı bakıp: “A, şey bak, bak... Şurada kambur kahveci, mangalı dükkânın önüne koymuş ızgarada cızbız köftesi pişiriyor.”

Kadının biri birkaç defa yutkunduktan sonra: “Hay yetişmesin pişirmeye! Sokak ortasında böyle şey mi olur? Koskoca cadde bu... Fukarası var... Gebesi var... Aşerene var... Emziklisi var... Kokuta kokuta âlemi böyle imrendireceğine ta dükkânının içinde pişirse de gizlice ziftlense olmaz mı?”

Kadının biri, emzikliye hitaben: “İçin çekti mi kardeş?”

Emzikli sıkılarak önüne bakar. Diğer bir kadın onun tarafından cevap verip: “A ne demek, hiç emzikli olur da imrenmez mi? Söyle kızım, söyle... İçin çekti mi?”

Emzikli biraz kızararak: “Ne yalan söyleyeyim çekti. Söylemesi kabalık, böyle göbeğime kadar bir ezinti duydum...”

“Vah vah! İşte gördün mü? Zavallı tazenin şimdi sütü çekilirse?”

Diğer bir kadın “Çekilir, kardeş çekilir. Süleyman’ı emzirirken tıpkı böyle benim de başıma geldi. Bana kokan da balıktı. İstemeye utandım. Ertesi günü memem üfürdü, Hüt Dağı gibi şişiverdi. (Eliyle göğsünü göstererek) Taş ölçerim hanım, koca koca fitiller işledi. Üç ay birbiri ardınca hekim hoca gezdim. En sonra yersiz bir şeyden geçti ya, şimdi onu da anlatması uzun. Sütüm de kaçtı... Allah rahmet eylesin, nurlar içinde yatsın, o zamanlar benim oğlanı... Süleyman’ımı, komşumuz Hacı Fevzi Efendi’nin gelini Safınaz Hanım emzirdi. Neler çektim neler...”

Öteki kadın: “Ay öyleyse heriften bir parça köftecik isterim. Hatuna günah değil mi?”